

บทวิจารณ์หนังสือ
เรื่อง “ชุมนุมปาฐกถาชุด พุทธธรรม”
Book review
“Chumnumpathakata Chudphuddathamma”

อาจารย์พิชัย สุขวุ่น

Pichai Sookwoon

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Faculty of Humanities and Social Sciences, Suratthani Rajabhat University

หนังสือเรื่อง “ชุมนุมปาฐกถาชุด พุทธธรรม” ของท่านพุทธทาสภิกขุ (พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2535) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุภาพใจ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ เป็นการถอดเทปจากการแสดงปาฐกถา 4 เรื่อง ประกอบด้วยเรื่อง “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” ณ พุทธสมาคมกรุงเทพฯ วันที่ 13 กรกฎาคม 2483 เรื่อง “ความสงบ คือ พุทธธรรม” วันที่ 28 มิถุนายน 2485 เรื่อง “ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม” วันที่ 5 มิถุนายน 2490 และเรื่อง “ขยายความภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม” วันที่ 23 มิถุนายน 2491

ถึงแม้ว่าเมื่อพิจารณาปีที่แสดงปาฐกถาแล้ว ดูว่าจะห่างกับปีปัจจุบันราว 70 ปี คนทั่วไปอาจเห็นว่าเนื้อหาวิชาการน่าจะล้าสมัยไปแล้ว น่าจะไม่มีประโยชน์กับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน แต่ความคิดเช่นนี้เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง เพราะหากได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว จะคลายความสงสัยว่าเหตุใดเวลาจึงไม่อาจทำให้ข้อมูลในหนังสือเล่มนี้ล้าสมัยไปได้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แสดงปาฐกถาอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่อยู่นอกเหนือพื้นที่และเวลา การกล่าวถึงสิ่งที่อยู่นอกเหนือพื้นที่และเวลานี้เองเป็นจุดสำคัญที่สุดในการเข้าใจว่า หนังสือเล่มนี้กำลังบอกอะไรแก่ผู้อ่าน

ผู้อ่านที่เคยชินอยู่ในวิถีโลก คือเห็นว่าโลกมีทุกอย่างตามที่ประสาทสัมผัสของเราจะสัมผัสได้ โดยเห็นว่าโลกนี้ประกอบด้วย คน สัตว์ พืช สิ่งของ เทวดา หรือแม้กระทั่งพระเจ้า

ก็ตาม นอกจากเห็นว่าโลกมีสิ่งเหล่านี้แล้ว ยังมองเห็นว่ามีตัวตนของเราและตัวตนของสิ่งอื่น มีความแน่นอน แยกออกเป็นชนิดเป็นพวกอย่างชัดเจน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสิ่งทั้งหลาย เป็นไปตามที่เราคิดเอาตามความรู้ความเชื่อว่าเป็นอย่างไร อย่างนั้น การที่เราเคยชินอยู่กับวิถีโลกแห่งการมีตัวตนของทุกสิ่ง จะเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจกับเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ พุดกลับข้างกันหมดกับสิ่งที่เราเคยเข้าใจ ชนิดดำเป็นขาว ขาวเป็นดำที่เดี๋ยว เช่น เรื่องแรก “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” ท่านยกตัวอย่างว่า “คนเราธรรมดาเมื่อเห็นการมีอยู่ของแก้อี้ก็เห็นแต่เพียงเท่านั้น กลับมองไม่เห็นความไม่มีอยู่ของแก้อี้เอาเสียเลย ความไม่มีอยู่ของแก้อี้ก็ซ่อนอยู่กับภาวะที่เราเห็นการมีอยู่ของแก้อี้นั่นเอง” และในส่วนต่อมาท่านกล่าวว่า “ผู้ที่สามารถมองเห็นความไม่มีอยู่ของแก้อี้ได้ เท่ากับว่าเห็นความจริงสูงสุด หรือเห็นธรรมะที่อยู่นอกขอบเขตของพื้นที่และเวลา ฉะนั้น ผู้ที่มีสายตาเช่นนี้ จะไม่เห็นความแตกต่างของแก้อี้ โตะ โคมไฟ หรือหนังสือ เพราะทุกสิ่งมีสภาพเดียวกัน เช่นเดียวกับการเห็นความไม่มีอยู่ของแก้อี้”

สำหรับผู้อ่านที่ไม่มีต้นทุนมากพอ เพียงพบกับเนื้อหาเช่นในช่วงแรก ก็จะทำให้เกิดความสงสัยว่า สิ่งที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงคืออะไรกันแน่ เพราะดูมันช่างแตกต่างจากสายตาของคนทั่วไปที่เห็นทุกอย่างตามที่คนทั่วไปเห็น คือเห็นความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ ตามที่เราได้แยกออกเป็นชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ความยากของการเข้าใจเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ อยู่ที่ความเห็นเดิมของเรา ได้ปลุกฝังให้เราเห็นโลกแห่งการมีตัวตนและเราสั่งสมความรู้ เพื่อตอบสนองความต้องการแห่งตัวตนของเรา แต่เมื่อมาพบหนังสือที่อธิบายว่า ความเข้าใจแห่งการมีตัวตนของเราและการมีของสิ่งต่าง ๆ เป็นความเข้าใจผิด ซึ่งนอกจากเราจะไม่เชื่อแล้ว เรามักมีความรู้สึกที่คัดค้านในเบื้องต้นและสงสัยว่าจะเป็นไปได้อย่างไร หนังสือเล่มนี้จึงเป็นหนังสือที่อ่านยากสำหรับคนทั่วไป

ส่วนผู้เขียนก็พิจารณาอยู่พอสมควรว่า จะนำเสนอแง่มุมในการวิจารณ์อย่างไร เพราะโดยธรรมดานั้น ผู้วิจารณ์ผลงานของผู้อื่น อย่างน้อยต้องมีคุณวุฒิที่เทียบเท่าหรือเหนือกว่าผู้ถูกวิจารณ์ แต่ผู้เขียนเป็นผู้ที่ไม่มีคุณสมบัติทั้งสองประการดังกล่าว ประกอบกับงานเขียนของท่านพุทธทาสภิกขุนั้นย่อมอยู่เหนือการวิจารณ์ทั้งปวง เพราะท่านพูดตามสัจธรรมที่มี

อยู่แล้ว เพราะสังขธรรมหรือความจริงนั้น ไม่ได้เกิดจากการแต่งขึ้นของใคร เป็นภาวะที่มีเอง เป็นเอง เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่มีเริ่มต้น ไม่มีสิ้นสุด แต่แม้สังขธรรมมีอยู่เอง แต่หากไม่มีผู้ใดค้นพบ แล้วนำมาสั่งสอน คนทั่วไปก็ไม่อาจรับรู้สังขธรรมนั้นได้ พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลแรก (เท่าที่เรารู้จัก) ที่ค้นพบสังขธรรมของสิ่งทั้งหลาย เมื่อท่านเปิดเผยก็กลายเป็นแสงสว่างให้เราพันทุกข์ได้ แต่การเปิดเผยสังขธรรมของพระพุทธเจ้านั้น สำหรับคนทั่วไปก็เข้าใจยาก ทำให้เรามีมุมมองต่อพุทธศาสนาแตกต่างกันไป ตามการตีความของเราเอง แม้เมืองไทยจะเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนา คนส่วนใหญ่ก็ยังไม่เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไร

รอยต่อขอความเข้าใจดังกล่าว ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้เชื่อมต่อ โดยแสดงสังขธรรมที่อยู่นอกเหนือพื้นที่และเวลา ให้คนในยุคปัจจุบันเข้าใจได้ง่ายขึ้น แต่ถึงแม้ท่านจะอธิบายให้ง่ายสักปานใด ก็ยังยากจะเข้าใจสำหรับผู้ที่ยังยึดถือความเป็นตัวตนอยู่อย่างแน่นหนา หนังสือเล่มนี้จึงเป็นหนังสือที่เข้าใจยากอยู่ตามเคย ดังนั้นตามที่กล่าวมาแล้วว่าผู้เขียนไม่อยู่ในฐานะที่จะวิจารณ์ความเป็นไปของหนังสือได้ แต่จะทำหน้าที่เหมือนผู้นำเที่ยว โดยจะพาเที่ยวชมแ่งมุมต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนสนใจจะนำเสนอเป็นหลัก แต่หากผู้อ่านไม่ถูกใจ ก็ควรหาหนังสือมาอ่านเองและเลือกที่จะทำความเข้าใจตามที่ตนชอบ

ในเบื้องต้นนี้ผู้เขียนขอยืนยันว่าแ่งมุมต่าง ๆ ที่ได้จากการอ่านหนังสือเล่มนี้ เป็นความรู้ที่มีค่ายิ่ง คำว่ามีค่า หมายความว่า มันทำให้จิตใจของเราอยู่ในสภาพปกติได้ในทุกโอกาส แม้สถานการณ์รอบตัวจะเป็นอย่างไร การหวั่นไหวหรือไม่ก็อยู่ที่จิตของเราว่าจะรับเอามาทำให้เกิดการตื่นเต้น ตกใจ หวาดกลัวมากน้อยเพียงใด ความทุกข์ที่เกิดจากจิตที่ปรุงแต่งนี้เอง ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบว่า เป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์ ท่านใช้คำว่า “เราพบแล้ว เจ้านักก่อสร้าง บัดนี้เราได้หักยอดหลังคาทิ้งเสียแล้ว” เจ้านักก่อสร้างก็คือจิตที่ปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกเป็นตัวตนแล้วมีความทุกข์ เพราะความต้องการหรือความไม่ต้องการแล้วแต่กรณี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเรื่องนี้ว่า หัวใจสำคัญอยู่ที่การรู้จักจิตที่ไม่ยึดถือ เพียงเท่านี้พื้นที่และเวลาจะไม่มี ความหมายอีกต่อไป

การรับรู้ดังกล่าว แม้จะดูลึกลับเป็นนามธรรม แต่กลับเป็นต้นทุนุญสำคัญให้เรามองเห็นสิ่งที่เป็นวัตถุและจิตอย่างถูกต้องจนถึงที่สุด ทำให้การมีชีวิตเพื่อทำหน้าที่การทำงานทั้งหลาย มีความถูกต้องไม่มีความทุกข์ทรมาน เหมือนการแบกของหนัก หรือตกอยู่ใน

ความกังวลอย่างไม่มีทางออก ปัญหาทั้งหลายในโลกนี้ที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ก็จะหมดไปด้วย ทั้งนี้วิกฤตของสังคมปัจจุบันที่กำลังเผชิญอยู่ ก็เพราะเราเข้าใจผิดว่ามีตัวตนและตัวตนของเราต้องได้ประโยชน์สูงสุดเท่าที่สิ่งมีชีวิตจะมีได้ ความรู้เช่นนี้ก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มขึ้น ทั้งเปิดเผยและซ่อนเร้น กระบวนทัศน์ของการพัฒนาที่เข้าใจผิดแต่กลับเห็นว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เมื่อทำตามๆกันโดยไม่ได้ตั้งข้อสงสัย ความผิดก็กลายเป็นความถูกต้องในสายตาของคนส่วนใหญ่ ปัญหานี้หนักกว่าความผิดที่เห็นได้ชัดเจนเสียอีก ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกภาวะเช่นนี้ว่า “ความมืดสีขาว” เพราะมันดูราวกับว่าเป็นเรื่องถูก เรื่องดี จึงลงมือทำกันใหญ่ โดยเห็นงจกรเป็นดอกบัว ถ้าสถานการณ์เป็นเช่นนี้จริง ในสังคมมนุษย์อาจต้องปฏิรูปความรู้ เรื่องความจริง ความเท็จ กันใหม่หมด ส่วนเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ไม่สนใจว่าความรู้เดิมของคนส่วนใหญ่จะเป็นอย่างไร แม้เนื้อหาจะค้านกับความเห็นของคนส่วนใหญ่ แต่ท่านพุทธทาสภิกขุก็ไม่มีความจำเป็นต้องหวั่นไหว เพราะสิ่งที่ท่านแสดงและภาวะที่ท่านกำลังเป็น ได้พ้นจากความรู้สึกเป็นบวกเป็นลบของปรากฏการณ์ไปแล้ว สำหรับท่านผู้อ่านที่ต้องการพบสัจธรรมหรือการมองโลกที่ตรงข้ามกับสิ่งที่ท่านเคยยึดถือ หนังสือเล่มนี้จะเหมาะมาก แต่ในทางตรงกันข้าม สำหรับท่านที่คิดอะไรดี๊ดีง่ายๆ จะเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการทำความเข้าใจ

อย่างไรก็ตาม ก่อนจะเริ่มต้นนำผู้อ่านท่องเที่ยวไปในแง่มุมต่างๆ ผู้เขียนขอเพิ่มเติมความเห็นส่วนตัวว่า สำหรับท่านที่เป็นนักวิจัย นักคิด นักปรัชญา หรือบุคคลที่กำลังแสวงหาอะไรบางอย่าง รวมทั้งผู้ที่ต้องการหาแนวคิดแปลกๆ เพื่อเป็นอาหารสมองก็ตาม การอ่านหนังสือเล่มนี้ ท่านจะได้มุมมองใหม่ต่อความเชื่อ ความรู้เดิม ปัญหาที่ยังขบคิดไม่แตก หรือมิตติความสัมพันธ์ของความรู้ของท่านต่อสรรพสิ่งต่างๆ เพราะสัจธรรมที่แสดงไว้ เป็นสิ่งที่มหัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง สัจธรรมดังกล่าวได้ร้อยเรียงความเป็นไปของสิ่งทั้งปวงได้อย่างมีเหตุผล ความรู้ดังกล่าว อาจทำให้ท่านข้ามพ้นความติดขัดทั้งปวงในสิ่งที่ท่านมีปัญหาก็หรือต้องการบูรณาการความรู้ให้ลงรอยกันได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ท่านไม่สนใจก็จะเป็นนักวิชาการเพื่อสร้างทฤษฎีอะไรสักอย่าง ความรู้ที่ท่านได้จากหนังสือเล่มนี้ จะช่วยปลดปล่อยตัวท่านเอง จากพันธนาการที่เป็นเงาตามตัวท่านอยู่ตลอดชีวิต ความรู้สึกเป็น

อิสระที่ท่านได้รับ น่าจะคุ้มค่าเกินจะประมาณได้กับทรัพย์สินจำนวนเท่าใดก็ตามเท่าที่จะคำนวณได้

ในการปาฐกถาครั้งแรกเรื่อง “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” เมื่อท่านได้รับเชิญให้แสดงปาฐกถาครั้งแรก ณ พุทธสมาคม ท่านเลือกที่จะพูดถึงวิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม โดยท่านเริ่มต้นกล่าวถึงการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของเราว่า การที่คนเข้าถึงพุทธธรรมไม่ได้ เพราะเราใช้ประสาทสัมผัสรับรู้แต่เพียงเปลือกนอกของสิ่งทั้งหลาย หมายถึง เราไม่รู้จักรัสิ่งที่เราเห็นเพียงพอ ว่ามันคืออะไรกันแน่ เช่น เราเห็นแก้วก็เห็นเพียงแก้วธรรมดา เรากล้มมองไม่เห็นความไม่มีแก้ว ซึ่งได้ปรากฏต่อหน้าเราพร้อมๆกับการมองเห็นแก้วนั้นเอง โดยความหมายคือ แก้วก็มีภาวะของการเปลี่ยนแปลงและไม่มีตัวตนอยู่ด้วย แต่เรามองไม่เห็น ฉะนั้นการมองทะลุไปจนถึงความไม่มีแก้ว จึงเรียกว่าการเข้าถึงพุทธธรรม คือ เข้าถึงภาวะที่เรียกว่าอนัตตา ความว่าง นิพพานหรือชื่ออื่นๆตามที่สมมติขึ้นให้หมายความถึงพุทธธรรม แม้แต่คำว่าพุทธธรรมก็เป็นชื่อสมมติเช่นกัน

ท่านใช้คำว่าพุทธธรรม คือ “สิ่ง” สิ่งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบ ถ้าพระพุทธเจ้าไม่พบสิ่งนี้ ความเป็นพระพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นไม่ได้ การแสดงปาฐกถาในครั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า เราจะพบสิ่งนี้ได้อย่างไร ข้อเสนอแนะของท่าน คือ เราพบได้จากสิ่งรอบตัว พุทธธรรมได้แสดงอยู่ทุกที่ทุกเวลา ตามที่ท่านยกตัวอย่างว่า เราควรมองให้เห็นความไม่มีอยู่ของแก้วด้วย ทรายใดที่เรามองเห็นความเป็นอนัตตาของแก้วแล้ว เราก็จะไม่เห็นความแตกต่างของสิ่งทั้งหลายอีกต่อไป แก้ว ไม้ โคมไฟ หรือโต๊ะ ก็ไม่มีความแตกต่างกันในชั้นพุทธธรรม แต่จะมีความแตกต่างในชั้นที่เป็นวิถีโลก ในส่วนนี้ท่านย้ำว่า เมื่อเรามองเห็นสรรพสิ่ง การที่จะเข้าถึงพุทธธรรมได้ อยู่ที่เรามองเห็นส่วนใดของโลก ถ้าเห็นเฉพาะสิ่งที่เปลี่ยนแปลงมีการหมุนเวียนและเราพอใจกับการเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาของวัตถุและจิต เราก็อยู่บนโลกนี้ภายใต้สายตาที่ถูกมายาของโลกเล่นงาน แต่ถ้าในสิ่งเดียวกันนั้นเรามองเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นมายา เป็นเปลือกนอกเท่านั้น การมองทะลุไปเห็นความเป็นต้นกำเนิดอันอยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลง คือ ความว่าง ก็จะเห็นความจริงของโลก โลกจึงมีทั้งชั้นที่เป็นมายาและชั้นที่เป็นความจริง พุทธธรรมคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบสิ่งที่อยู่เหนือความ

เป็นมาของโลกรวมถึงวิถีของการเข้าถึงพุทธธรรมคือการมองเห็นจากสิ่งรอบตัวนั่นเอง พุทธธรรมจึงมีอยู่ทุกที่ เท่าที่ประสาทสัมผัสของเราจะไปถึง

ท่านแนะวิธีเข้าถึงพุทธธรรมว่า เราควรพิจารณาสิ่งที่เป็นเครื่องกีดกันอยู่เป็นชั้นๆ เปลือกชั้นนอกสุด คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส อันเป็นภาพลวงของโลก ซึ่งทำให้เราหันเหไปอยู่ตลอดเวลา โดยเรามองไม่เห็นความเป็นมา ซึ่งมันกำลังเป็นนายเราตลอดเวลา และลองพิจารณาดูว่า ถ้าความงามหรือความอรรยของโลก ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่หุ้มห่อความรู้สึกของเราแล้ว เราจะเหลืออะไร

ในขั้นแรกนี้ท่านเสนอวิธีการเข้าถึงพุทธธรรม โดยเริ่มต้นที่ต้นเหตุของการมีเครื่องกีดกันไม่ให้พุทธธรรมได้ส่องถึงความรู้สึก ซึ่งเรื่องนี้เป็นปัญหาพื้นฐานที่เป็นกันทุกคน คือ ทุกคนจะดำเนินชีวิตตามประสาทสัมผัสแล้วก็เห็นว่า ความรู้สึกทางประสาทสัมผัสมีความหมายต่อชีวิตเป็นอย่างมาก ท่านผู้อ่านลองคิดดูว่า ในชีวิตประจำวันของเราได้ตกเป็นทาสของความรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มากเพียงใด นั่นเท่ากับว่าเราตกเป็นทาสของความรู้สึกและมันลากดึงเราไปตามความรุนแรงของความยึดถือ คนเราจึงไม่สามารถมองเห็นโลกตามความเป็นจริงได้ นี่คือการเลือกชั้นแรกที่ต้องทำลาย

เปลือกชั้นต่อมาที่เป็นกรงขังความคิดของเราคือ การยึดมั่นในความคิดเห็นหรือความเชื่อ ในขั้นนี้ท่านเสนอว่า แม้จะทำลายเปลือกชั้นแรกได้แล้ว แต่ยังมาติดอยู่ในชั้นต่อมา คือการยึดมั่นในความคิดเห็นหรือความเชื่อ โดยท่านกล่าวว่า “สัญชาตญาณแห่งการคิดฟังผู้อื่นก่อนการคิดฟังตนเอง เป็นสิ่งเหนียวแน่นเกินที่จะเปรียบได้ด้วยอุปมาอันใดไม่ว่าผู้ใดจะเป็นสาวกในศาสนาไหน ถ้ายึดติดในพระศาสนาของตนอย่างยึดมั่นแล้ว แม้จะปล่อยวางสิ่งอื่นมาได้มากแล้วเพียงใด ก็มาติดตั้งอยู่แค่ศาสนาของตนเอง ไม่สามารถเข้าถึงจุดรอดพ้น ที่ศาสดาองค์เดียวกันนั้นสั่งสอนและหวังเป็นอย่างมาก ที่จะให้สาวกของท่านเข้าถึงสภาพอันนี้ไม่ใช่มาติดตั้งอยู่แค่ท่านเอง อันเป็นการติดชั้นเปลือกนอกอย่างน่าสมเพชเวทนาอย่างที่สุด”

การยึดมั่นในความคิดเห็นหรือความเชื่อนี้ เป็นปัญหาสำคัญทั้งคนธรรมดาปัญญาชนและนักปราชญ์ทั้งหลาย เพราะการยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ กลับเป็นกรงขังตัวเองอย่างไม่รู้ตัว โรคดังกล่าวนี้เป็นกันมาก ท่านลองพิจารณาจากวิถีในการดำเนินชีวิตว่าเรามี

ความคิดที่จะฟังผู้อื่นอยู่มากเพียงใด โดยเฉพาะการเป็นที่ฟังทางความคิด ความคิดที่เราไปยึดถือเอาอย่างเหี้ยมแน่น แม้ผู้นั้นจะเป็นศาสดาก็เป็นกรงขังชนิดละเอียด ที่ปิดบังการเข้าถึงพุทธธรรมอยู่นั่นเอง แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าพุทธธรรมเมื่อเข้าถึงแล้ว ก็ยังยึดถือไม่ได้ เพราะพุทธธรรมหรือสิ่งดังกล่าวอยู่นอกเหนือขอบเขตของพื้นที่และเวลา

สำหรับเปลือกชั้นสุดท้ายที่ต้องทะลุออกไปให้ได้คือ การเปลื้องเสียจากตนเอง คนโดยทั่วไปอาจเข้าใจว่าเป็นการทำลายตนเอง คือ ทำลายการมีตัวตนของเรา แต่แท้จริงแล้วร่างกายและจิตใจที่เรียกว่าตัวตนนั้นยังคงอยู่เช่นเดิม ยังดำเนินชีวิตตามปกติแต่เป็นการกลับด้านของความเข้าใจ โดยทำความเข้าใจใหม่ว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั้น เป็นการสมมติขึ้นเองเท่านั้น ตราบใดที่เราติดแค่การสมมติว่ามีตัวตนของเราโดยอิสระ ความคิดเช่นนี้ทำให้เราไม่สามารถเข้าถึงพุทธธรรมได้ ท่านเสนอว่า "คนเรายังไม่เป็นอิสระไปจากความคิดที่สำคัญว่ามีตนและของต่างๆ ที่เป็นของตน เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เหล่านี้ยังเป็นของตน เมื่อได้ยินว่าพระนิพพาน ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ดังนี้ ก็ยึดมั่นเอาว่าพระนิพพานเป็นตัวตนชนิดที่ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงอยากให้คุณเป็นนิพพาน หรือนิพพานเป็นตัวตนของตนแทนที่จะเข้าใจว่าเมื่อทำลายตัวตนเสียแล้ว ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็หมดไปเอง ยังคงอยู่แต่ธรรมชาติล้วนๆ หมุนเวียนอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเราเคยหลงสมมติกิริยาอาการเหล่านี้ว่าเป็นการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เอาเอง"

การเสนอให้ทำลายความเป็นตัวตนในชั้นสุดท้าย ดูจะเป็นเรื่องยากแก่การเข้าใจ เพราะจะสวนทางกับความคิดของคนทั่วไป ว่าเราทำทุกอย่างก็เพราะการมีตัวตนของเรา หากทำลายความเป็นตัวตนเสียแล้ว คนเราจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร การศึกษาเล่าเรียน การทำงานอย่างหนักก็เพื่อยกระดับความเป็นตัวตน ให้ได้ทรัพย์สินตอบสนองความต้องการ และแสดงความสามารถเพื่อให้ได้รับเกียรติจากสังคมว่าเป็นผู้ที่น่ายกย่อง

กับดักดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เราทำลายความเป็นตัวตนไม่ได้ และเราก็มีความทุกข์กับการดำรงความเป็นตัวตนอย่างน่าสสาร แต่การสอนให้ทำลายเป็นตัวตนก็ใช้ว่าเราจะตายไปจากโลกนี้ แต่จะพบความจริงใหม่ ในการมีชีวิตที่เป็นอิสระ หน้าที่การทำงานที่ทำอยู่ก็ยังคงเหมือนเดิม แต่เรารู้จักชีวิตและหน้าที่แบบใหม่ ทำแบบใหม่โดยไม่ต้องแบกความเป็นตัวตนเอาไว้แบบเดิม การเห็นสิ่งต่างๆ เป็นการเห็นทั้งวิถีโลกแห่งการสมมติและ

โลกของความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะเห็นโลกชนิดที่เป็นความว่าง ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเริ่มต้น สิ้นสุด ไม่มีฝ่ายนั้น ฝ่ายนี้ มีแต่การช่วยเหลือกันเพื่อให้เห็นพุทธธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในสิ่งทั้งหลาย ปัญหาการเกิด การตาย การมี การไม่มี ก็ทั้งหมดไปพร้อมกับการไม่ยึดถือความเป็นตัวตน

เมื่อการละความเป็นตัวตนได้ก็จะพบกับความจริงว่า ไม่มีสิ่งที่เป็นภาวะตรงกันข้าม เราอาจเคยชินกับความคิดแบบตรงกันข้าม คือ มีเริ่มต้น มีสิ้นสุด มีการเกิด การตาย การมี การไม่มี ด้วยการเข้าใจว่ามีภาวะตรงกันข้ามดังกล่าว มันจะลากดึงเราไปตามที่ตัวตนได้ยึดถือไว้ แต่ในชั้นของการละตัวตนได้แล้วนั้น คนเราจะไม่มีปัญหาของภาวะตรงกันข้าม เหตุที่ไม่มีความนั้น เพราะไม่ได้ยึดถือสิ่งใดเลย จึงไม่เกิดภาวะที่แตกต่างกัน เมื่อทำได้เช่นนี้ พุทธธรรมก็จะปรากฏขึ้นโดยไม่ต้องพยายามไปให้ถึงแต่อย่างใด

พุทธธรรมจึงเป็นสิ่งแปลก เมื่อเทียบกับสิ่งทั้งหลายที่เรารู้จัก เพราะเรารู้จักสิ่งทั้งหลายว่าต้องมีเริ่มต้นมีสิ้นสุด มีการเปลี่ยนแปลง และหากเราต้องการสิ่งใดก็ต้องเข้าไปยึดถือสิ่งนั้นไว้ แต่พุทธธรรมเป็นสิ่งที่มืออยู่เอง มืออยู่ก่อน พบได้ด้วยการละความเป็นตัวตนที่เรายึดถือ ฉะนั้น トラบใดที่เรายึดถือด้วยประสาทสัมผัส ด้วยความคิดเห็นหรือความเชื่อ และยังมีการยึดถือความเป็นตัวตน สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธธรรมก็จะเข้าถึงความรู้สึกเราไม่ได้

สิ่งที่น่าสังเกต คือ ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอว่า การเข้าถึงพุทธธรรมนั้น เรามีหน้าที่ทำลายเปลือกที่อยู่หุ้มห่อไว้เป็นชั้นๆ ออกไปตามลำดับ พุทธธรรมจึงเป็นสิ่งที่มืออยู่เอง ปัญหาที่เราเข้าถึงไม่ได้ก็เพราะเราสร้างเครื่องบังตาขึ้นมาเอง ซึ่งแท้จริงแล้วพุทธธรรมกำลังแสดงตัวอย่างชัดเจนตลอดเวลา ดังที่ท่านได้ยกตัวอย่างว่าเมื่อเรามองเห็นแก้วแล้ว ยังมีความไม่มีแก้วซ่อนอยู่ในนั้นด้วย แสดงว่าสิ่งใดๆที่เราเห็นย่อมมีสิ่งที่เรียกว่า พุทธธรรม หรือสิ่งที่ไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีสิ้นสุด อยู่ในสิ่งนั้นด้วย ด้วยเหตุนี้ น่าจะกล่าวได้ว่าพุทธธรรมก็เป็นสิ่งธรรมดาที่ไม่ลึกลับแต่อย่างใด แต่เรามองไม่เห็นเอง ถ้าพูดตามคำสอนของมหายาน ก็จะกล่าวว่า “พุทธธรรมอยู่ในสิ่งที่ไม่ใช่พุทธธรรม” หมายถึง ความจริงของโลกอยู่ในวิถีโลก แห่งการสมมตินั่นเอง ในการปาฐกถาเรื่องนี้ท่านพุทธทาสภิกขุได้นำเสนอว่า เราเข้าถึงพุทธธรรมได้ ด้วยการมองให้ทะลุเปลือกทั้งสามชั้น และพบพุทธธรรมได้ ด้วยการพิจารณาจากสิ่งรอบๆ ตัวในชีวิตประจำวัน การเข้าถึงสิ่งที่พุทธเจ้าค้นพบ จึงไม่ใช่เรื่องไกลตัวอีกต่อไป ท่าน

ผู้อ่านลองกวาดสายตาไปมองสิ่งต่างๆ แล้วพิจารณาดูว่าท่านเห็นพุทธธรรมจากสิ่งนั้นหรือไม่

เรื่องที่ท่านแสดงปราชญ์ในลำดับต่อมา คือ เรื่อง “ความสงบคือพุทธธรรม” ในข้างต้นหากเราเข้าใจแล้วว่าพุทธธรรมคืออะไร ท่านได้เชื่อมโยงให้เห็นว่าเมื่อเข้าถึงพุทธธรรมแล้วก็ไม่ได้รับผลอะไรอื่นนอกจากความสงบ ท่านเสนอว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนแต่ต้องการความสงบอยู่เป็นพื้นฐาน การดิ้นรนทั้งหลายก็ดิ้นรนเพื่อให้ถึงปลายทางแห่งความสงบ แม้จะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ความสงบนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด ชนิดที่เป็นความสงบเทียมและความสงบแท้ ความสงบเทียมหรือความสงบทางฝ่ายโลกนั้น ทำได้โดยการหาสิ่งต่างๆ มาตอบสนองความต้องการเมื่อได้ตามต้องการแล้วก็จะสงบลง แม้แต่เจ้าหน้าที่ได้ทุบตีลูกน้องก็เป็นทางหนึ่งที่ต้องการให้ตนเองถึงความสงบ ส่วนความสงบแท้ เมื่อความอยากเกิดขึ้นแทนที่จะหาสิ่งสนองความอยาก กลับหาวิธีใดวิธีหนึ่งจะตัดรากของความอยากอันนั้นเสีย

ท่านให้ความหมายว่า ความสงบ หมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเดือดพลุ่งขึ้นมาแล้วได้ยุบตัวลงไป ความเดือดพลุ่งขึ้นมา เป็นฝ่ายทุกข์หรือเรสาสมมติเรียกว่า ความทุกข์ ส่วนความยุบลงไปเป็นฝ่ายสุข หรือสมมติ เรียกว่าสุข เมื่อพิจารณาถึงอาการ ย่อมเห็นได้ว่า สิ่งที่ไม่สงบหรือลุกโพล่งนั้น จะต้องไหลลงและเผาไหม้ เรื่อยไปจนกว่ามันจะชาลงและสงบ

การที่ท่านให้ความหมายว่า ความสงบก็คือภาวะของการลุกไหม้และสิ่งที่ลุกไหม้นั้นค่อยๆ สงบลง เป็นทำนองเดียวกับการเข้าถึงพุทธธรรม คือ การเข้าถึงพุทธธรรมเข้าถึงได้โดยการทำให้ภาวะแห่งความวุ่นวาย หวั่นไหว ค่อยๆ ลดลงโดยการทำลายเปลือกทั้งสามชั้น จนเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง ความสงบก็เกิดจากสิ่งที่ไม่สงบนั่นเอง แม้เราจะเห็นว่าเป็นภาวะตรงกันข้าม แต่แท้จริงแล้วมันสืบเนื่องกัน

ท่านเสนอแนะว่า “น้ำที่สงบย่อมไม่ไหล ลมที่สงบย่อมไม่พัดไป ไฟที่สงบย่อมไม่ลุก ดินที่สงบย่อมไม่มีการเผาไหม้ เป็นต้น แต่การไหล การลุก หรือการเผาไหม้ ย่อมเป็นความต้องการของธรรมชาตินั้น แม้มันจะไม่มีจิตใจ แต่ก็เป็นการต้องการของธรรมชาติชนิดหนึ่ง เพราะฉะนั้นมันจึงหยุดไม่ได้ ส่วนการไหล การลุก การเผาไหม้ ของสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะของจิตเราย่อมเห็นได้อยู่ในตัวแล้วว่ามันไม่เป็นความสุขเสียเลย”

การกล่าวถึงความสงบที่แท้จริงว่า ย่อมไม่ไหลไม่ลุกไหม้ ก็เข้าทำนองเดียวกับสิ่งที่เรียกว่าพุทธธรรม คือ ไม่มีเริ่มต้น ไม่มีสิ้นสุด ไม่มีการตั้งขึ้นและดับไป หากเรายึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็จะต้องพบกับความสงบไม่ได้ เพราะสิ่งที่เรายึดถือ ย่อมมีการทรงตัวด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ และท่านให้ข้อสังเกตว่าสิ่งมีชีวิตย่อมถูกความสงบหรือพุทธธรรมดูดเข้าหามันเสมอ การดำเนินของธรรมชาติทุกสิ่งที่มีการดำเนินอยู่นั้น มันดำเนินเพื่อจะสงบ รวมทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การบริโภคคาม และแม้การทูปตีเขา ต่ำเขาให้สมแค่น

เรื่องที่สามเป็นการแสดงปาฐกถาเรื่อง “ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม” การแสดงปาฐกถาเรื่องนี้ของท่านกลายเป็นประเด็นสำคัญต่อการทำความเข้าใจความยึดถือ ของธรรมเนียมชาวพุทธที่อ้างอิงว่า ต้องยึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพื่อเป็นที่พึ่งของความศรัทธา แต่ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ท่านยึดถือ จะเป็นภูเขาขวางกั้นการเข้าถึงพุทธธรรม โดยความหมาย คือ เราจะยังยึดร่างกายพระพุทธรูปเจ้า ยึดพระธรรมชนิดที่เป็นตัวหนังสือ ยึดพระสงฆ์ว่ามีคุณวิเศษแบบต่างๆ ไม่ได้ไปอีกต่อไป การเข้าถึงพุทธธรรมต้องทำลายภูเขาที่เรายึดถือ แต่มันละเอียดจนเราคาดไม่ถึงว่าเป็นเครื่องขัดขวางการเข้าถึงพุทธธรรม ส่วนเรื่องที่ดีเป็นการขยายความเพิ่มเติมจากเรื่องที่สาม

ในส่วนที่เข้าใจยากของเรื่องที่สาม สาเหตุที่ต้องมีการอธิบายเพิ่มเติม เพราะมีปัญหาเรื่องการเข้าใจภาษาที่ใช้สื่อสาร ทั้งนี้เพราะเหตุว่าการกล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่าพุทธธรรมนั้น ภาษาของมนุษย์มีที่อยู่ไม่สามารถนิยามสิ่งนั้นได้ ได้แต่สมมติเรียกชื่อตามภาษาที่มีใช้กันอยู่ เช่น นิพพาน ความว่าง สิ่งที่ไม่เริ่มต้น ไม่มีสิ้นสุด แต่หมายถึงสิ่งๆหนึ่ง ที่ตรงข้ามกับภาวะที่มีการหมุนเวียน

ข้อเสนอแนะจากผู้เขียน คือ เราจะเห็นพุทธธรรมได้โดยการคิดถึงภาวะตรงกันข้ามกับสิ่งทั้งปวงที่มีการเปลี่ยนแปลง หมุนเวียน ทรงตัวและมีความยึดถือ เพราะพุทธธรรมนั้นมีโดยไม่มี อยู่โดยไม่มีอยู่ และอยู่ในภาวะที่สงบเท่านั้น นอกนั้นไม่ใช่พุทธธรรม